

Spoštovanje razlik namesto enakosti?

Socialno delo, tematska številka: Romi, let. 49, št. 2–3 (marec – junij 2010).

Neoliberalne politike, ki javne sisteme razglašajo za izvor gospodarske, finančne in politične krize, »varčujejo« najprej tam oziroma tako, da se izognejo volilnemu tveganju ali si celo zagotovijo dobiček – pri programih, namenjenih tistim, ki so aktualni in zgodovinski. Drugi in zato primerni grešni kozel v potujitvenih praksah, kot bi rekel Mitscherlich. V Evropi so med njimi zagotovo vselej Romi, družbena kategorija, ki je nekakšno presečišče mnogih osi podrejanja in dominacije oziroma strukturnih neenakosti. Tematska številka revije *Socialno delo Romi* analizira kompleksna razmerja med vednostmi, politikami, vsakdanjimi materialnimi in diskurzivnimi praksami diskriminacije, stigmatizacije in marginalizacije Romov, protislovja strokovnega in raziskovalnega terenskega dela ter nelagodja in nemoči neposredno vpletenih.

Prispevki so formalno razdeljeni na štiri sklope: teoretskim razpravam o procesih in praksah izključevanja Romov, govorih o »rasi«, razlikah in »drugačnosti« (Š. Urh, D. Zaviršek, A. Janko Spreizer in J. Sardelič) sledita razpravi o rezultatih kvalitativne raziskave v izrazito degradiranem »romskem getu« v Ljubljani (M. Hrženjak, J. Zorn in A. M. Sobočan); v drugem sklopu strokovna članka analizirata strogo legalističen pristop k dodeljevanju denarne pomoči, ki spregleda, da ljudje nimajo enakih možnosti uveljavljanja pravic, kar povečuje

neenakosti in diskriminacijo (M. Hribar in D. Gutić), in sovražnost do Romov na spletnem forumu Fakultete za socialno delo (!) (A. Pirec, T. Recko, J. Bedrač in A. Schmidt); tretji sklop zajema poročila o projektih, katerih cilj so dekonstrukcija predsodkov in stereotipov ter senzibilizacija večinskega prebivalstva (avtorice Š. Urh, J. Zaman, M. Novak Rabzelj in A. Košak), vse skupaj pa zaokrožijo osebne pripovedi ljudi, ki jih povezuje socialno delo.

Procesi in prakse konstrukcije Drugega so konec osemdesetih in v devetdesetih letih 20. stoletja v družbenih vedah postali privilegiran objekt raziskovanja pa tudi najpogostejša tarča političnih bojov, ki so se sklicevali na enakost. Vendar so bili cilji teh bojov relativno skromni, praviloma so se omejevali na zahteve po spoštovanju »različnosti«, tolerantnosti in politični korektnosti. Politično korektno poimenovanje je eden redkih »otipljivih« rezultatov teh bojov, vendar za politično korektnimi imeni pogosto vztrajajo stari problematični koncepti, na kar opozarjajo tudi v tematski številki *Socialnega dela*. Namesto o *drugem* in *tujem* se na primer govori o *drugačnih* (Romih), ta »drugačnost« pa opravičuje segregacijo in je vsaj implicitno označena negativno (Zaviršek); »znanstvene ideologije« o Romih se izogibajo kategoriji »rase« in namesto tega govorijo o etnični pripadnosti, vendar pa etnijo interpretirajo raso, ko poudarjajo namišljene antropološke značilnosti Romov (Janko Spreizer).

Boji za priznanje razlike in tolerantnost so (bili) dobro usklajeni s tistimi družbenimi analizami, ki so razširjale tezo, da se v pozni moderni zmanjšuje pomen razlik, ki temeljijo na ekonomskem položaju, zaradi česar naj bi bila kulturna potrošnja, ne pa razredna pripadnost, ključni dejavnik družbene diferenciacije. To naj bi skupaj z detradicionalizacijo povečalo možnost izbir, avtonomije in svobode. V svojem prispevku J. Sardelič, sklicujoč se na Baumana, Kymlicko in Balibarja prav z analizo položaja Romov prepričljivo dekonstruira podobo sodobnih zahodnih družb kot

najboljšega vseh (možnih) svetov, opozori na nevarno zvezo med individualizmom in nacionalizmom ter na prikrito fašizacijo, ki z retoriko liberalizma promovira in uveljavlja politike izključevanja.

Tematska številka *Socialnega dela*, podobno kot večina poskusov spoprijemanja s »strukturinimi razdaljami« med družbenimi večinami in manjšinami, vzbuja določeno mero nelagodja, ker prej odpira vprašanja, kot pa odgovarja nanje, in odpira dileme, ki so skupne raziskovanju in socialnemu delu v ožjem pomenu. Homogenizacija je na primer pogosto kritizirana značilnost politik in diskurzov o družbenih manjšinah. Toda – ali se homogenizaciji, ali vsaj abstrakciji in stereotipizaciji v načrtovanju politik in govorih o družbenih manjšinah sploh lahko popolnoma izognemo? Se lahko ob vseh zadržkih, ki jih gojimo do nje, odpovemo kategorizaciji, če je na primer etnična pripadnost pol, okrog katerega se oblikuje ena od osi kulturnega zatiranja in ekonomskega izkoriščanja, kar za Rome v Evropi vsekakor velja? Na ravni posameznice in posameznika je etnično pripadnost mogoče obravnavati zgolj kot eno od identitetnih oporišč, ki je za konkretno osebo bolj ali manj pomembno. Vendar takoj, ko neko skupino posameznic in posameznikov poimenujemo z »Romi«, abstrahiramo, hote ali nehoti stereotipiziramo, pa čeprav vrednostno pozitivno in naklonjeno. In kdo je sploh Rom? Tisti, ki se sam opredeli kot Rom, ali tisti, ki ga kot Roma opredeli raziskovalec, socialni delavec, ekspert, politik, učitelj? Na osnovi katerih kriterijev?

Drugo vprašanje zadeva domet kritičnih analiz in emancipacijskih projektov. Diskriminacijske politike in diskurzi, ki vzdržujejo in proizvajajo podobo Romov kot (homogenega) nevrednega drugega, vztrajno polnijo časopise, politične programe, vsakdanje govore, še posebej spletne forume. Ne katerekoli spletne forume, celo spletni forum Fakultete za socialno delo, kot razkriva že omenjeni prispevek (Pirec idr.). Politično korekten govor pač ne odpravlja diskriminacij in zatiranja, ne

odpravlja jih niti spoštljiv odnos do posameznic, posameznikov in skupin, ki so sicer »zunaj polja vljudnosti«, kar pa seveda ne pomeni, da jih bi bilo bolje kar opustiti. Vendar v tej tematski številki *Socialnega dela*, ki sicer opozarja na vrsto izključevalnih, diskriminacijskih praks in ponuja tudi nekaj konkretnih predlogov za odpravo diskriminacije, pogrešamo tematizacijo razlik med politikami »vključevanja« in asimilaciji Romov, predvsem pa poglobljeno razpravo o izključevanju romskega jezika iz skupine uradnih jezikov v Sloveniji.

Eno najbolj neprijetnih vprašanj, ki se zastavljajo ob delu z marginaliziranimi in diskriminiranimi in ob raziskovanju njihovega položaja pa tudi ob branju razprav o konstrukciji *manjvrednega drugega*, zadeva razmerja moči. Marginalizacija, diskriminacija, »izključevanje« so raziskovalne niše, eden od virov (sicer slabo) plačanega dela ekspertov – kaj s tem pridobijo marginalizirani, diskriminirani, izključeni? J. Zorn in A. M. Sobočan v svojem prispevku to nelagodje izrazita nedvoumno: svojo raziskavo, ki, kot pravita sama, »ni pripomogla k emancipaciji vseh udeležениh«, ocenita kot »zgolj še en dejavnik v vrsti (subtilnega) simbolnega nasilja nad prebivalci naselja na Koželjevi ulici«. Raziskovalci in raziskovalke (pa tudi socialne delavke in delavci) sicer lahko ponudijo čisto konkretne predloge ukrepov. Tako na primer M. Hrzenjak ugotavlja, da so neurejeni pravni statusi (zaradi izbrisa in restriktivne azilne politike) ključni problem, ki getoiziranim Rominjam in Romom v enem od ljubljanskih naselij onemogočajo ali vsaj močno ovirajo dostop do socialnih pravic in možnost legalne zaposlitve. Kot zgledno sistemsko rešitev navaja podporni projekt v okrožju romunske Prahove, ki s terenskim delom Rome in Rominje seznanja o pomenu in načinih pridobivanja pravnega statusa, hkrati pa opozarja, da bi bilo treba delo pravno-informacijskega centra, ki z brezplačno pomočjo opravlja pomembno podporno funkcijo, prilagoditi specifičnim potrebam posebej ranljivega dela romske populacije. Vendar

raziskovalke in raziskovalci po tem, ko oddajo raziskovalna poročila, nad rezultati svojega dela praktično nimajo nadzora. »Subjekti« raziskovanja pa svoj nadzor izgubijo že precej prej – takoj ko svoje besede prepustijo interpretaciji ekspertov.

Na neprijetna vprašanja, ki zadevajo smisel raziskovalnega in socialnega dela, implicitno, deloma odgovarjajo zadnje strani tematske številke. Revijo namreč zaključujejo kratke osebne pripovedi ljudi, ki jih povezuje socialno delo. To so pripovedi brez komentarja. In prav zato sporočajo več kot »zgolj« izkušnje pripovedovalk in pripovedovalcev. Sporočajo, da ta, ki se je znašel na poziciji *drugega*, potrebuje možnost, da govori o sebi in za sebe, da zahteva in da je slišan tudi brez posredovanja zagovornikov, brez interpretacij strokovnih in znanstvenih avtoritet. S tem se odpre vsaj majhna možnost identifikacije onstran stereotipizacij, ki ji podlega vsaka kategorizacija. Hkrati pa te pripovedi sporočajo, da vednost o vzrokih in učinkih binarnih delitev na *nas* in *tujce* ter kritična distanca do vladajočih predstav o vrednih in nevrednih lahko krepi zagovorniško vlogo socialnega dela, socialni delavki in delavcu pa pomaga prepoznavati diskriminacijske prakse, se argumentirano spopadati s sovražnimi diskurzi in izključevalnimi politikami ter tako omiliti škodo, ki jo povzročajo vnaprejšnje, samoumevne obsodbe. *Lahko* – vednost pač ni zadosten pogoj, da bosta socialna delavka in delavec tudi dejansko tako ravnala.

Socialno delo je eden tistih poklicev, katerih učinkov ni mogoče predvideti in katerih cilj se nenehno izmika, še posebno če je ta cilj odprava neenakosti. Težava niso samo nepredvidljivi medsebojni vplivi neposredno vpletenih posameznic in posameznikov, temveč predvsem strukturne neenakosti, ki s simbolnimi in materialnimi ovirami onemogočajo emancipacijske procese. Tako socialnim delavkam in delavcem pogosto ne preostane drugega kot zgolj blažiti stiske, kar je eden od načinov zmanjševanja škode. Prav zaradi teh omejitev

se na socialno delo (podobno kot na psihoterapijo) naslavlja očitki, da s tem, ko pomaga ljudem v stiski življenje napraviti znosno, hkrati pomaga ohranjati razmerja dominacije in podrejanja na makro družbeni ravni. Z vidika globalnih razmerij so ti očitki umestni, z vidika konkretnih ljudi, ki se soočajo z vprašanjem, kako ohraniti golo življenje, pa arogantni. Pravi naslovniki teh očitkov so namreč predvsem politični aparat in vednosti, ki individualizirajo vzroke neenakosti.